

BIOGRAFIJA ANTONIJA ZARE (1574. – 1621.)

Ulrike Evridiki SYROU

UDK 929:254 Zara, A.

Treffpunkt sprachen

Zentrum für Sprache, Plurilingualismus und Fachdidaktik

Karl-Franzens-Universität Graz

Johann-Fux-Gasse 30

A-8010 Graz, Austria

Akademisches Gymnasium Graz

Bürgergasse 15

A-8010 Graz, Austria

Izvorni znanstveni rad

U okviru projekta »Recepcija grčke i latinske antike pri gradačkom Isusovačkom sveučilištu« Klasične filologije Sveučilišta Karl-Franzens u Grazu (2006. – 2008.) autorica je obradila u Sveučilišnoj knjižnici u Grazu pohranjeno enciklopedijsko djelo Antonija Zare *Anatomia ingeniorum et scientiarum*, koji je studirao s budućim carem Ferdinandom II. pri Isusovačkom kolegiju u Grazu te je kasnije kao biskup Pićna sastavio ovo djelo koje predstavlja pregled svih znanosti svog vremena.

Ključne riječi: Antonio Zara, *Anatomia ingeniorum et scientiarum*, enciklopedija, biskup Pićna, Isusovački kolegij u Grazu.

Keywords: Antonio Zara, *Anatomia ingeniorum et scientiarum*, encyclopaedia, Bishop of Pićna, Jesuit College in Graz.

Parole chiave: Antonio Zara, *Anatomia ingeniorum et scientiarum*, enciclopedia, vescovo di Pedena, collegio dei Gesuiti di Graz.

U Sveučilišnoj knjižnici u Grazu nalazi se jedan od rijetkih primjeraka djela Antonija Zare *Anatomia ingeniorum et scientiarum*¹ koje je objavljeno u Veneciji 1615. godine, u vremenu kad je bio biskupom Pićna (lat. *Petina*, njem. *Piben* ili *Biben*, tal. *Pedena*) u Istri.² Ova enciklopedija koja predstavlja pregled svih znanosti, za koju je sastavljač kao izvore koristio brojne autore, prije svega filozofe i književnike antike, posvećena je

¹ Antonius ZARA, *Anatomia ingeniorum et scientiarum sectionibus quattor comprehensa*, Venetiis 1615. (592-8 stranica [naslovnica, portret autora, Indeks capitum et membrorum, Naslovnica prvog dijela, grb nadvojvode Ferdinanda], + 70 stranica indeksa, + 2 stranice korekture), 7to (sign. UB Graz: I 17804).

² Popis biskupa Pićna do Georga Xavera Marottija (1713. – 1740.) može se pronaći u Zedlerovu leksikonu: Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universallexikon aller Wissenschaften und Künste*, Leipzig – Halle 1732. – 1754., sv. 3, stupac 1716 i dalje, pod izrazom *Biben*; online preglediv putem www.zedler-lexikon.de. Potpun popis biskupa do prestanka postojanja Biskupije nalazi se na webnoj stranici: www.biskupija-porecko-pulska.hr (pod Biskupija/Popisi biskupa) kao i na talijanskom na webnoj stranici: www.istrianet.org/istria/religion/history/bishops/.htm#pedena.

tadašnjem nadvojvodi Ferdinandu, budućem caru Ferdinandu II. Uvodno poglavlje sadrži, pored veličanja Nadvojvode i njegove obitelji, iscrpan prikaz Zarine obitelji koji uključuje i autobiografiju.

Mada je Zarin značaj više puta istaknut, u literaturi je tek rijetko iscrpnije obrađivan.³ Blum se u jednom predavanju obratio svojim slušateljima s napomenom kako je to vjerojatno prvi i posljednji put da čuju ime Antonija Zare jer mu još niti jedan filozofski priručnik nije posvetio ni bilješku.⁴ I Koren spominje Zarino djelo, navodeći da je odavno palo u zaborav,⁵ a Ziliotto njegovu famu naziva svjetlašcem koje tek slabo sja.⁶ Unatoč rijetkoj korištenosti, Zarina enciklopedija slovi kao važno svjedočanstvo znanstvenog razmišljanja svog vremena, budući da autor nije samo sazeo i dao pregled svih znanstvenih područja svog vremena, nego je i poticajno djelovao na razmišljanje Austrije 17. stoljeća i otvorio vrata suvremenim prirodnim znanostima.⁷

Antonio Zara rođen je 1574. u Akvileji, starom glavnom gradu pokrajine Furlanije,⁸ a umro je 30. prosinca 1621. u Pićnu. Bio je prvi od šestorice sinova Orfeja Zare i Marije Barozzi.⁹ U uvodnom poglavlju djela pod naslovom »De Hominis dignitate, ac praestantia« (O čovjekovu dostojanstvu i uzvišenosti) Antonio Zara daje ponosan osvrt na cijeli svoj rod i njegovo ime koje je kako kasnije spominje, identično imenu biblijskog kralja Etiopljana, koji je s milijun naoružanih prodro u Judeju.¹⁰ Prema Zari, značenje njegova prezimena

³ Eduard WINTER, *Barock, Absolutismus und Aufklärung in der Donaumonarchie*, Europa Verlag, Beč, 1971., str. 26 i dalje; Baccio ZILIOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara nel quadro della Controriforma asburgica«, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, vol. 2, Trst, 1952., str. 171.

⁴ Paul Richard BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius Zara (1571-1621) aus Istrien«, *Verbum – Analecta Neolatina*, vol. 1, Budimpešta, 1999., str. 21. Zara je uvršten u: *Encyclopedia Britannica* XVIII, 2005., s.v. Encyclopaedias and Dictionaries, 273a; kao i u: *Enciclopedia Italiana* XIII, 1932. – 1940., s.v. Enciclopedia, 946a. I u Zedlerovu se leksikonu nalazi jedan unos pod njegovim imenom: Zedler sv. 60, SP 1641f.

⁵ Frank KOREN, »Die Gesellschaft Jesu und die Lehre der Philosophie an der Universität Graz 1556-1773. Eine Entwicklungslinie«, u: *Studien zur österreichischen Philosophie*, sv. 33; Thomas BINDER i dr. (ur.), *Bausteine einer Geschichte der Philosophie an der Universität Graz*, Rudolf Haller, Amsterdam – New York, NY, 2001., str. 80.

⁶ ZILIOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 171.

⁷ Prema: WINTER, *Barock, Absolutismus und Aufklärung...*, str. 27.

⁸ *Anatomia...*, str. 21. Ova godina se navodi i kod: ZILIOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 171; BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius...«, str. 21, kao i kod Emilia GARCÍA GARCÍA – Aurora MIGUEL ALONSO, »El Examen de ingenios de Huarte en Italia. La Anatomia ingeniorum de Antonio Zara«, *Revista de Historia de la Psicología*, 25 (4), Madrid, 2004., str. 84; France M. DOLINAR, »Zara, Antonio«, u: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon*, E. Gatz, Berlin, 1996., stupac 770, navodi međutim godinu 1575. kao godinu rođenja.

⁹ *Anatomia...*, str. 20.

¹⁰ Et nonne lib. 2 Paralip. c. 14 legimus ZARAM Aethiopum regem, Asaviuonte[?], in Iudaeam perupisse, & secum decies centena armatorum millia perduxisse (*Anatomia...*, str. 561). Usporedi Vet. Test., 2 Paralip. 14, 9: Egressus est autem contra eos Zara Aethiops cum exercitu decies centena milia et curribus trecentis et venit usque Maresa.

komentatori Knjige Postanka¹¹ tumače »Orijentom«, »jer muževi mojeg doma sjajem su svojih herojskih vrlina kao naklonjene i vrijedne zvijezde¹² sjali Rimskom carstvu«. ¹³ Na sljedećim stranicama¹⁴ Zara sa strahopoštovanjem govori o svojim pretcima, opisuje njihove zasluge dovodeći ih u svezu s pretcima carske kuće te na ovaj način sadržajno spaja odavanje počasti vladajućoj dinastiji s vlastitom obitelji. Njegov prapradjed Orfej Lilije Zara¹⁵ bio je vojskovođa i član Tajnog savjeta¹⁶ cara Maksimilijana I., prapradjeda nadvojvode Ferdinanda.¹⁷ Nadvojvodin pradjed Filip (Lijepi) je Titu Zari, sinu Orfeja Lilije Zare i pradjedu autora, prenio zapovjedništvo nad »vojnima protiv nevjernika«. ¹⁸ Hijeronima je, Titova sina i Antonijeva djeda, Karlo V., brat Ferdinanda I., koji je pak bio djed nadvojvode Ferdinanda, imenovao vitezom zlatnih ostruga (*Equus Auratus*) i svojim savjetnikom te ga je kao izaslanika slao raznim kneževima i konačno papi Klementu VII. U svima mu zadanim dužnostima toliko se iskazao da je sa »svim kraljevskim ovlastima« poslan k sultanu Sulejmanu (Sulejman I., zvan Veličanstveni; 1495. – 1566., sultan Osmanskog Carstva 1520. – 1566.) u trenutku kada je planirao upasti u Ugarsku i Austriju. Nakon uspješno završene misije stekao je veliko poštovanje cara Ferdinanda I., koji je u međuvremenu preuzeo vlast nad Svetim Rimskim Carstvom Njemačkog Naroda te su mu dodijeljene odgovorne službe. Za zasluge u obrani Beča od Turaka imenovan je generalom flote. Hijeronim je umro prilikom opsade Budima (njem. *Ofen*),¹⁹ zbog čega je car Ferdinand bio toliko potišten da je navodno i zaplakao.²⁰ Ovim prikazom povijesti svojih predaka Antonio Zara ukazuje i na usku povezanost između kuće Habsburg i svoje obitelji i na prijateljske veze među pripadnicima dvaju rodova. Time ne odaje počast samo carskoj kući, već postavlja spomenik i vlastitoj obitelji.

Hijeronimovih se šest sinova također iskazalo na različite načine: Tito i Vespazijan uspjeli su kao poslanici Ferdinanda I. kod sultana Selima II. (Selim II. sin Sulejmana Veličanstvenog; 1524. – 1574., sultan Osmanskog carstva 1566. – 1574.) dogovoriti prekid

¹¹ Zara na ovom mjestu (*Anatomia...*, str. 17) citira Ruperta von Deutza (Rupertus Abbas, Rupertus Tuitiensis), U Gen. VIII, 519, 1289 – 1292 (Haacke): *Alterum appellavit zara. Quo nomine pellenda designatur caecitas quae contigit in israhel ut post praesentem infidelitatis noctem veram videat lucem respiciens ad orientem. Zara namque interpretatur oriens*; također i Johanna Chrysostomus, u Gen. hom. 62 (PG 54, 535): *kai ekalese to onoma autou Zara, ho hermeneuetai anatole i ho Zara, hoper estin anatole*.

¹² *Phanetae* odnosno *Phanetes*, kako korektor ispravlja na kraju djela (iz grč. *phainomai* – »pokazati se, ukazati, izići na dan, nastati«), na ovom mjestu prevedeno sa »zvijezde«, stavlja se na ovom mjestu u vezu s Oriens (iz lat. *orior* – »uspraviti se, uspinjati, nastajati«).

¹³ ... cum domus meae Viri ob heroicarum virtutum splendorem, Imperio Romano, veluti fausti quidam, & salutaes Phanetae illuxerint (*Anatomia...*, str. 17).

¹⁴ *Anatomia...*, str. 17–21.

¹⁵ (Korektor mijenja na kraju djela način pisanja ovog imena u Lilio Zara.) Ovo je jedino ime njegove obitelji koje Zara reproducira u majuskulama, dok ova čast inače pripada isključivo članovima carske kuće, a imena obitelji autora uvijek su otisnuta minuskulama.

¹⁶ Godine 1477.; usp. ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 171.

¹⁷ *Anatomia...*, str. 17.

¹⁸ *Na ist. mj.*

¹⁹ Tvrđava Budim je nakon dugogodišnje opsade na kraju 1541. osvojena od Turaka.

²⁰ *Anatomia...*, str. 17 i dalje.

opsade Ostrogona (*Esztergom* u Mađarskoj). Ferdinand je imenovao Andriju biskupom Agrije (*Eger* u Mađarskoj). Pavao se, taj »sjaj rata stasao pod belgijskim oružjem i grmljavinom topova«, koji je na čelu triju tisuća pješaka, pod Filipom II. kraljem Španjolske, spasio stanovništvo od uništenja i zemlju od pustošenja, toliko iskazao »izvrsnim vrlinama vojnog umijeća« da ga je Ferdinand I. imenovao svojim savjetnikom. Osim toga, car Ferdinand, kralj Frederik od Danske te Maksimilijan II. povjerali su mu značajne službe. Pavao je bio u braku bez djece s Juditom, barunicom von Egg. Karlo, otac nadvojvode Ferdinanda, toliko je visoko cijenio čak i »iskreno volio« njegova brata Julija da ga je imenovao svojim savjetnikom te mu povjerio »prefekturu kraljevske utvrde u Grazu, o kojoj, čini se, ovisi sva dobrobit ovih provincija«. Umro je u Grazu nakon što je u braku sa suprugom Blankom Maniaca (Bianca Maniaga) imao trinaest kćeri.²¹

Antonijev otac Orfej Zara koji se, najzad, kao šesti sin Hijeronima posljednji navodi, bio je *Capitaneus* kojem je pripadala vojna i civilna uprava Furlanije i koji je »dao takve rezultate svoje vjernosti i mudrosti, da su ga i Ferdinand [I., car] i nakon njega nadvojvoda Karlo [II. od Štajerske] imenovali svojim savjetnikom; te su ga obojica kod velikih i značajnih poslova pitala za savjet i čekali njegov sud prije donošenja odluke. Želim zaobići tajnije planove Carstva i provincija, želim zaobići, da je vrlo često sam gotovo uništene i izgubljene predmete ponovno stvarao i vraćao im prvobitno stanje i sjaj; želim zaobići i sve ostalo što ga među smrtnicima čini besmrtnikom«.²² Sa svojom »prvom i posljednjom suprugom iz najplemenitijeg roda Barozzijevih« imao je šestero djece. Aristeja je »zbog njegove pameti, neokaljanog života i učenosti« car Ferdinand imenovao katedralnim kanonikom (*canonicus*) u Akvileji i carskim vikarom, a njegov se brat Vespazijan, koji je bio oženjen plemkinjom iz starog roda Balderstein, posvetio znanostima.²³ Antonio Zara kratko govori o samom sebi da je rođen 1574. u Akvileji i da je u dobi od sedam godina (1581.) došao u Graz, gdje je pod skrbništvom svog strica Julija ispočetka odrastao u njegovu dvorcu s trinaest sestrični. Nakon toga je ušao u isusovački kolegij, koji je, tada nedavne, 1573. godine²⁴ nadvojvoda Karlo II. od Unutrašnje Austrije osnovao radi jačanja katoličanstva naspram protestantizmu, gdje je »u blještavilu svetosti i znanosti Družbe

²¹ *Isto*, str. 20.

²² *Na ist. mj.*

²³ *Na ist. mj.*

²⁴ Povelja o osnivanju datirana je 12. studenim 1573., a papa Gregur XIII. je 7. travnja 1575. potvrdio gradački kolegij. Vidi: Johann ANDRITSCH, *Die Matrikeln der Universität Graz*, sv. 1: 1586–1630, u: Hermann WIESFLECKER (ur.), *Publikationen aus dem Archiv der Universität Graz*, sv. 6/1, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1977., XII. O povijesti Sveučilišta u Grazu vidi: Walter HÖFLECHNER, *Geschichte der Karl-Franzens-Universität Graz. Von den Anfängen bis in das Jahr 2005*, Karl-Franzens-Universität Graz, Graz, 2006.; ISTI (ur.), *Karl-Franzens Universität Graz*, Graz, 1990.; Ferdinand Gilbert SMEKAL, *Alma Universitas. Die Geschichte der Grazer Universität in vier Jahrhunderten*, Verlag Eine Welt der Vereinten Nationen, Beč, 1967.; Hans PIRCHEGGER, »Die Grazer Universität 1586–1936«, u: *Festschrift zur Feier des dreihundertfünfzigjährigen Bestandes der Karl-Franzens-Universität zu Graz*, hrsg. vom Akademischen Senat (izdavač), Graz, 1936.; Franz von KRONES, *Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz*, Verlag der Karl Franzens-universität, Graz, 1886. (počasno izdanje k proslavi 300 godina postojanja); Richard PEINLICH, »Geschichte des Gymnasiums zu Graz. Zweite Periode, Collegium, Gymnasium und Universität unter den Jesuiten«, *Jahresberichte des Akademischen Gymnasiums zu Graz 1869–1872*.

Isusove odrastao u pobožnosti i znanostima«.²⁵ Svoje visoko poštovanje i privrženost isusovcima Zara iskazuje i kad kaže: »Što da kažem o Družbi Isusovoj, tom središtu svih znanosti i vrlina? O toj najsnažnijoj utvrdi vjere? Kad usmjerim pogled prema pripadnicima ove Družbe, vjerujem da vidim stvarnu i posve vjernu sliku časnih i svetih otaca. Naime, oni ne štede truda za pravu vjeru, ne boje se smrti i poraza, već uvijek stoje na otvorenom polju, uvijek obasjani vjerom, kako bi istinom oboružana pobožnost pobijedila i uništila neistinom naoružanu bezbožnost. Odavde je sveta Družba osvjetljena tako raznolikim sjajem vrlina, kao što je nebo osvjetljeno zvijezdama, i purpurno crvena od toliko krvi mučenika za katoličku i rimsku vjeru«.²⁶

Zara tek kratko spominje svog brata Hijeronima, zastavnika konjaništva u Karlovcu koji je bio oženjen Ursinom von Dornberg, i preostalu braću Anfanda i Petra koji su sudjelovali na *Constantiense Concilium* (Sinoda u Konstanzi)²⁷ ne želeći pretjerivati u prikazu (*ne nimius sim*)²⁸ povlastica i časti koje je odanoj obitelji Zara iskazala carska kuća. Ipak ukazuje da su »pisci ranijih stoljeća i različitih nacija« izvještavali o kući Zara.²⁹ Kao izvore za vlastito izlaganje o povijesti svoje obitelji navodi »potpisane i pečaćene povelje i pisma kneževa i careva«.³⁰ Ziliotto stavlja primjedbu da podrijetlo obitelji Zara nije u potpunosti utvrđeno te da izvorno potječe iz Ugarske.³¹ Ipak je sigurno da su njegovi pretci na temelju područja njihova djelovanja i obiteljskih veza bili čvrsto usidreni u talijanskoj kulturi. Antonijeva majka sasvim sigurno potječe iz Venecije. Tako je Antonio Zara obrazovan u duhu klasike i humanizma.³²

Zara u uvodnom poglavlju svojeg djela s poštovanjem predstavlja ingenije (talenti, osobine) svoje obitelji i obitelji svojeg pokrovitelja, ali uzdiže i vlastiti vrlinjenij. U devetom poglavlju prvog dijela, u kojem govori o utjecaju predaka na ingenij ljudi,³³ u obliku prologa citira Horacijev tekst iz *Oda* (IV 4), u kojem se slave podvizi Augustovih posvojenih sinova, Nerona Klaudija Druza i Tiberija Klaudija Nerona.³⁴

²⁵ *Anatomia...*, str. 21. U matrikulama na Sveučilištu u Grazu se pojavljuje Zara: ANDRITSCH, *Die Matrikeln...*, str. 101, P 199; str. 102, P 219.

²⁶ *Anatomia...*, str. 27.

²⁷ Na Sinodi u Konstanzi (1567.) provedene su seminarske odluke Tridentskog koncila (1545. – 1563.). Kasnije je (1592.) ovdje osnovan isusovački kolegij. Konstantin MAIER, »Die Konstanzer Diözesansynoden im Mittelalter und in der Neuzeit«, *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte*, sv. 5, Rottenburg – Stuttgart, 1986., str. 53–70.

²⁸ *Anatomia...*, str. 21.

²⁹ Zara ovdje navodi djelo *Historia Turcica* Nicolausa Honigera Konigshofa, djelo *Historia Hungarica* Johanna Nicolausa Doglionusa i *Historia Germanica* Sebastianusa Munsterusa.

³⁰ *Anatomia...*, str. 21.

³¹ ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 174.

³² *Na ist. mj.*

³³ Sectio I, Membrum IX: Ingenia Hominum ex Progenitorum natura indagare; *Anatomia...*, str. 73–78.

³⁴ Carm. IV 4, 29–32. Horacije je ovu pjesmu sastavio u slavu uspješnog pohoda Druza protiv Vindelika (15. pr. Kr.).

*Fortes creantur fortibus, & bonis
Est in iuvenis, est in equis Patrum
Virtus, nec imbellem, feroces
Progenerant Aquilae, Columbam.*³⁵

Horacije je ovoj gnomi, koja kaže da su vrline karaktera naslijeđene i prirodene, dodao i daljnju strofu u kojoj slavi korist i nužnost odgoja i obrazovanja za oblikovanje snažnog karaktera.³⁶ Zara se, međutim, na ovom mjestu ograničava na naglašavanje naslijeđenih svojstava.³⁷ Ako se ovaj citat čita u kontekstu u uvodu izrečenog hvalospjeva njegovim pretcima, jasno je da Zara želi dati legitimnost uzdizanju vlastitih vrlina, temeljeći ih na povijesti i duhovnosti.³⁸

Predstavljanje pojedinih ingenija njegove obitelji i carske dinastije u uvodnom poglavlju u kojem se uopćeno radi »O čovjekovu dostojanstvu i uzvišenosti«, programatsko je za cijelo Zarino djelo u kojem nastoji predstaviti jedinstvo svih ingenija i znanosti, koje se sastoji od mnogih različitih aspekata.³⁹ Kao što se dostojanstvo čovjeka očituje u raznolikim ingenijima, tako su pojedine znanosti sastavnice univerzalne znanosti, koju, u obliku pregleda, Zara želi predstaviti u svojoj enciklopediji, a različite teorije koje opisuje, različiti su aspekti jednog razmišljanja.⁴⁰

O biografiji Antonija Zare u njegovoj se *Anatomiji* pronalaze tek malobrojni podatci. Nakon što je od isusovačkog kolegija 1585. nastalo sveučilište,⁴¹ studirao je ondje s Ferdinandom, koji mu je postao velikim prijateljem, a zaslužio je i povjerenje nadvojvotkinje Marije, Ferdinandove majke. Antonijev stric Julije Zara umire 1590., u istoj godini kad i nadvojvoda Karlo II.,⁴² zbog čega Antonio, međutim, nije izgubio potporu

³⁵ »Snažni potječu od snažnih i dobrih, mladim je bikovima, u mladim je konjima snaga očeva, i ne stvaraju hrabri orlovi slabog goluba.«

³⁶ *Ode* IV 4, 33–36:
*Doctrina sed vim promovet insitam,
rectique cultus pectora roborant;
utcumque defecere mores,
indecorant bene nata culpae.*

Horacije se na ovom mjestu udaljava od svog uzora Pindara s kojim se natječe u ovoj *Odi*; dok Pindar jedino naslijeđene talente smatra bitnima te prezire sve što je naučeno i što se može naučiti (n. pr. br. 3, 40), Horacije nasljeđu dodaje važnost odgoja i obrazovanja. Vidi: Hans Peter SYNDIKUS, *Die Lyrik des Horaz. Eine Interpretation der Oden*, Bd. II, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2001., str. 305; Horatius Flaccus QUINTUS, *Oden und Epoden*, erklärt v. Adolf KIESSLING, besorgt v. Richard HEINZE, Weidmann, Dublin – Zürich, 1968., str. 407.

³⁷ O utjecaju odgoja govori dalje pod: Sectio I, Membrum XIV: *Ingenia Hominum ex Educatione eruere; Anatomia...*, str. 106–109.

³⁸ Usp. BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius...«, str. 29.

³⁹ *Isto*, str. 28.

⁴⁰ Usp. *isto*, str. 27 i dalje.

⁴¹ Nadvojvoda Karlo II. za dan je osnivanja odredio 1. siječnja 1585., a i povelja o potvrđivanju pape Siksta V. nosi isti datum, međutim, tek će je osamnaest mjeseci kasnije objaviti papa Grgur XIII. Carska potvrda Rudolfa II. uslijedila je 29. travnja 1586.; KRONES, *Geschichte der Karl-Franzens-Universität...*, str. 239 i dalje.

⁴² *Anatomia...*, str. 20.

dvora. Pretpostavlja se da je, kao i njegov otac i većina muških članova obitelji, bio skloniji okrenuti se vojnom pozivu pri dvoru nego crkvenoj karijeri.⁴³ Njegovo je zanimanje za politiku vidljivo i u *Anatomiji*, gdje se iscrpno bavi dvorjanima, vojnom službom i vladavinom. K tome uvijek je bio prislan savjetnik nadvojvode i cara Ferdinanda. Kako nije planirao crkvenu karijeru, tako u dobi od dvadeset godina još nije bio zaređen.⁴⁴

Nakon što je nadvojvotkinja Maria von Bayern, udovica Karla II., osnovala marijansku kongregaciju (*Sodalitas Beatae Mariae Virginis*)⁴⁵, Zara je imenovan prvim rektorom ovog studentskog društva, kojem je nakon povratka iz Ingolstadta pristupio i nadvojvoda Ferdinand i brat mu Leopold.⁴⁶ Time do izražaja dolazi i visoko mišljenje carske obitelji o Zari, budući da je već i samo primanje u jednu marijansku kongregaciju pripadalo tek izabranim studentima.⁴⁷ Ovakva studentska društva, koja su osnivana s ciljem odgajanja mladeži u kreposti i pobožnosti i izvan skrbi kolegija, trebala su imati velik vjerski utjecaj na unutarnji moral studenata, kao i na druge kolege koje su članovi Kongregacije dobrim katoličkim primjerom trebali voditi riječju i djelom. Zbog snažnog utjecaja na narod ovim se društvima pripisuje značajan udio u uspjehu protureformacije,⁴⁸ a i sam je gradački isusovački kolegij upravo osnovan s ciljem rekatolizacije zemlje i brige za katoličku svijest.

Nakon što je apsolvirao studij filozofije od 1595. do 1598. Zara je 1598. objavio svoje teze o metafizici: *Theses philosophicae de vario ac multiplici ente philosophico*,⁴⁹ koje je, iako je studirao kod Hijeronima Laeliusa,⁵⁰ obranio pod vodstvom Pétera Pázmánya, jednog od vodećih isusovačkih teologa, kojega je u Graz pozvao nadvojvoda Karlo,⁵¹ a koji je kasnije u Ugarskoj postao nadbiskup (1616.) i kardinal (1629.). Bakalaureat postiže pod promotorom Laeliusom 13. travnja 1598., u trenutku kada još kao konviktor živi u

⁴³ ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 177.

⁴⁴ *Isto*, str. 178.

⁴⁵ Godine 1595.; vidi: ANDRITSCH, *Die Matrikeln...*, str. XIII; KRONES, *Geschichte der Karl-Franzens-Universität...*, str. 10.

⁴⁶ *Anatomia...*, str. 23. O marijanskim kongregacijama: Bernhard DUHR, *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, sv. 1: *XVI. Jahrhundert*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1907., str. 357–371; Helmut ENGELBRECHT, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, sv. 2: *Das 16. und 17. Jahrhundert*, Österr. Bundesverl., Beč, 1983., str. 158; KRONES, *Geschichte der Karl-Franzens-Universität...*, str. 282–284.

⁴⁷ DUHR, *Geschichte der Jesuiten...*, str. 370.

⁴⁸ *Isto*, str. 371.

⁴⁹ Péter PÁZMÁNY, *Theses philosophicae de vario ac multiplici ente philosophico*, [defendet] Antonius A ZARA, Graz (Widmanstetter) kolovoz 1598., Bl. A2-D3 8° (signatura Sveučilišne knjižnice u Grazu: I 328.520). Vidi: BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius...«, str. 22 i sadržaj str. 25.

⁵⁰ Kao razlog tome da je Pázmány, a ne Laelius preuzeo Zarinu promociju, pretpostavlja Blum, da je ili Laelius bio spriječen, ili je Zara pao te je razred morao ponoviti kod Pázmánya; BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius...«, str. 22.

⁵¹ Profesor filozofije od 1597. do 1601. (poučavao je logiku, etiku i prirodne znanosti), od 1603. do 1606. profesor teologije.

isusovačkom kolegiju⁵² te, već nekoliko mjeseci kasnije, kao vanjski student završava magisterij 9. rujna 1598. godine.⁵³

Ferdinand je, prilikom vakancije biskupske stolice u Pićnu,⁵⁴ imenovao Antonija Zaru, tada u dobi od 26 godina, biskupom, iako još nije ni bio zaređen. No kako je Ferdinand na vakantnom mjestu htio imati osobu od povjerenja, odgojenu u isusovačkom duhu, koja će biti u stanju suzbiti protestantizam koji se stao širiti u Istri,⁵⁵ tako je Zari iznimnim dopuštenjem pape 13. lipnja 1601. dodijeljena biskupska čast.⁵⁶ Iako je njegova biskupija obuhvaćala tek oko 20 000 stanovnika, Pićan je, smješten na dominantnom položaju na vrhu brijega, bila i jako stara biskupija koja je osnovana još 547., a postojala je do 1788. godine.⁵⁷ Prema predaji Pićan je prvi grad u Istri koji je imao biskupa, treći u Italiji i peti u ukupnom kršćanskom svijetu.⁵⁸

Siromaštvo Biskupije opterećivalo je djelovanje novog biskupa budući da su njegove javne obveze zahtijevale i financijske izdatke. U poglavlju »O vladavini«⁵⁹ Zara govori o velikoj važnosti uske povezanosti religije i vlasti, odnosno među nositeljima vjerskih časti i vladajućih. K tome je od iznimne važnosti financijska podrška koju carska kuća pruža crkvenim dostojanstvenicima jer siromaštvo za sobom povlači određeno nepoštivanje religije⁶⁰ te se stanovništvo samo blagostanjem Katoličke Crkve može uvjeriti u njenu pouzdanost. Zbog toga se trudio da mu pripadnu i prihodi iz Rijeke (*Fiume*), što mu i uspijeva.⁶¹ Kao prepozit Pazina⁶² (*Praepositi Pisini*) i feudalni gospodar Gologorice (*dominus Gologorizae*) nastavlja mjere restauracije svojeg prethodnika Reitgartlera,⁶³ naredivši renoviranje i raskošno uređenje velike kapele katedrale, o čemu svjedoči i

⁵² ANDRITSCH, *Die Matrikeln...*, str. 101, P 199.

⁵³ *Isto*, str. 102, P 219.

⁵⁴ Blum pogrešno postavlja znak jednakosti između biskupskog sjedišta Pićna (tal. *Pedena*) i 12 km sjeverozapadno smještenog povijesnog središta Istre Pazina, gdje se pored tvrđave nalazi i opatija sv. Nikole koja potječe iz 13. i franjevački samostan sagrađen u 15. st.; BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius...«, str. 21.

⁵⁵ Od trenutka kad je Pazin (njem. *Mitterburg*, tal. *Pisino*, povijesni glavni grad Markgrofovije Istre) i pripadajuća mu okolica 1374. u rangu grofovije pripao kući Habsburg bila je Istra do 1919. habsburška.

⁵⁶ Super defectu tam aetatis quam gradus et quod non sit in sacro ordine constitutus; citirano prema: ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 183.

⁵⁷ Vidi gore bilj. 2. I nakon gašenja Biskupije zadržala je ova crkva do danas status katedrale, a još danas se crkvenim dostojanstvenicima dodjeljuje počasni naslov biskupa Pićna.

⁵⁸ Quinta ego post Petri sedem sum Petina sedes, Pentapolis veterae nomine dicta fui...; citirano prema: ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 183, koji je ove stihove pripisao neidentificiranom humanistu ne navodeći izvor ovog citata.

⁵⁹ Sectio II, Membrum XVI: de Regimine; *Anatomia...*, str. 329–394.

⁶⁰ Favebit etiam mirum in modum Religioni, si viros Ecclesiasticos in paupertate constitutos Princeps sublevaverit; cum pauperies, contemptum, nescio qualem Religionis secum trahere videatur; *Anatomia...*, str. 343.

⁶¹ ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 185.

⁶² *Pisinum* – usp. bilj. 54.

⁶³ DOLINAR, »Zara...«, stupac 770.

natpis koji datira iz 1610. godine.⁶⁴ Zara u *Anatomiji* naglašava da je podizanje i raskošno opremanje crkava od velike važnosti za snaženje religije.⁶⁵ I u gradu je naredio provođenje mjera restauracije (natpis na gradskim vratima iz 1613.)⁶⁶ kao i obnovu biskupske palače 1620., u vremenu kad je Ferdinand II. već okrunjen za cara.⁶⁷

Protiv protestantizma podupirao je Zara marijansko i svetačko štovanje kao i štovanje relikvija. U svom je držanju, međutim, bio daleko tolerantniji od Ferdinanda II.⁶⁸ te je, kako pretpostavlja Ziliotto, odgovorio cara od uvođenja mletačke inkvizicije i umjesto toga predložio »blaži put« pojačanim dovođenjem isusovaca. Ovo držanje razjašnjava i u svojoj raspravi o etici u svojoj *Anatomiji*.⁶⁹ Kao i njegov prethodnik Reitgartler vjerno slijedi dekrete Tridentskog koncila te se zalaže za istiskivanje staroslavenske liturgije u korist latinske.⁷⁰ Zarina povezanost s njegovom *Almom mater* u Grazu i njegovim obrazovanjem u duhu isusovaca posebno je vidljiva u tome što je svoje kandidate za svećenike slao u Graz i Ljubljani.⁷¹

Zara je i kao biskup ostao jako zainteresiran za znanost i istraživanje; u svojoj rezidenciji je posjedovao opsežnu knjižnicu iz koje crpi izvore za *Anatomiju*. Nju je dovršio 17. siječnja 1614. te je dok se još nalazila u tisku sastavio rukopis s pjesmama na latinskom jeziku i svojim molitvama (*orationes*), koje je htio dati tiskati u dva sveska.⁷² Ovaj rukopis danas nije sačuvan, međutim, iz *Anatomije* doznajemo za njegovu ljubav prema epigramima, koje tu i tamo nalazimo posute po njegovu opusu.⁷³ Osim toga u uvodnom poglavlju ističe i svoju namjeru pisanja još jedne *Anatomije* s naslovom – *Anatomia rerum divinarum*, koju

⁶⁴ Natpis glasi: ANTONIVS ZARA AQUILEIENSIS EPISCOPVS PETINENSIS SERENISSIMI ARCHIDVCIS FERDINANDI CONSILIARIVS PRAEPOSITVS PISINI ET DOMINVS GOLOGORIZZAE HOC OPVS F. F. MDCX. Citirano prema: ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 185.

⁶⁵ *Anatomia...*, str. 344.

⁶⁶ ANTONIVS ZARA EPISCOPVS PETINENSIS SERENISSIMI ARCHIDVCIS FERDINANDI CONSILIARIVS ET DOMINVS GOLOGORIZZAE CVM VIDERET HANC VRBEM MVLTIS IN LOCIS DESOLATAM RESTAVRAVIT ET NOVITER EXCITATAM DECORAVIT MDCXXX. Citirano prema: ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 186.

⁶⁷ ANTONIVS ZARA AQVILEIENSIS EPISCOPVS PETINENSIS POTENTISSIMI IMPERATORIS FERDINANDI II CONSILIARIVS ET DOMINVS GOLOGORIZZAE HAS AEDES FF. MDCXX. Natpis na ulazu u biskupsku palaču; citirano prema: *isto*, str. 186.

⁶⁸ *Isto*, str. 188.

⁶⁹ *Isto*, str. 191 i dalje, *Anatomia...*, Sectio III, Membrum V: de Ethica (str. 430–436). Kad navodi različita učena mišljenja o sreći (*felicitas*) i o najvećoj vrlini (*princeps virtus*), pozivajući se na Pavla naziva ljubav (*caritas*) najvećom vrlinom: At nos iuxta divina Oracula, & D. Pauli testimonium, Charitatem principem virtutem esse dicimus, sine qua ceterae, umbrae videntur mortuae; *Anatomia...*, str. 431.

⁷⁰ DOLINAR, »Zara...«, stupac 770.

⁷¹ *Na ist. mj.*

⁷² Quae omnia tamen cum versuum omnium generibus permixta, & Orationum, si parum otii comes fuerit, typis mandare, in duos tomos congesta, decrevimus; *Anatomia...*, str. 197.

⁷³ ... nullum tamen magis ingenii, & brevitatis gratia placuit Aenigmate, & Epigrammate, quorum saepissime sententias per hoc nostrum Opus hinc illinc despersissemus, si potius nostra, quam aliena ambire voluissemus; *Anatomia...*, str. 197.

je također htio posvetiti nadvojvodi Ferdinandu.⁷⁴ Ovo se djelo, međutim, nije pojavilo, možda stoga što je uvidio neizvedivost tog pothvata⁷⁵ ili jer ga je u ovoj namjeri pretekla smrt, koja ga je našla u Pićnu 30. prosinca 1621. godine. Antonio Zara pokopan je u svojoj katedralnoj crkvi, o čemu svjedoči i jedan natpis.⁷⁶ Do svoje smrti bio je savjetnik nadvojvode i kasnije cara Ferdinanda II., koji mu je bio prijatelj, mecena i s kojim je bio duboko povezan.

S njemačkog preveo:
Markus Leideck

SAŽETAK

Biografija Antonija Zare (1574. – 1621.)

U Sveučilišnoj knjižnici u Grazu nalazi se jedan od rijetkih primjeraka djela Antonija Zare *Anatomia ingeniorum et scientiarum* koje je objavljeno u Veneciji 1615. godine, u vremenu kad je bio biskupom Pićna (lat. *Petina*, njem. *Piben* ili *Biben*, tal. *Pedena*) u Istri. Ova enciklopedija koja predstavlja pregled svih znanosti i za koju je sastavljač kao izvore koristio brojne autore, prije svega filozofe i književnike antike, posvećena je tadašnjem nadvojvodi Ferdinandu, budućem caru Ferdinandu II. Zarina enciklopedija jest važno svjedočanstvo znanstvenog razmišljanja svog vremena, budući da autor nije samo sažeo i dao pregled svih znanstvenih područja svog vremena, nego je i poticajno djelovao na razmišljanje Austrije 17. stoljeća i otvorio vrata suvremenim prirodnim znanostima.

Antonio Zara rođen je 1574. u Akvileju i umro 1621. u Pićnu. Bio je prvi od šest sinova Orfeja Zare i Marije Barozzi. U uvodnom poglavlju svog rada ponosno daje pregled cijelog svog roda, pri čemu ne prikazuje samo usku povezanost svoje obitelji s kućom Habsburg, već i prijateljski odnos među pripadnicima ovih obitelji. Zara je studirao s budućim carem Ferdinandom pri isusovačkom kolegiju u Grazu, gdje nastaje njihovo veliko prijateljstvo. Iako nije namjeravao krenuti svećeničkim putem, imenovan je u dobi od dvadeset šest godina biskupom. Kako je Ferdinand na vakantnom mjestu u Pićnu htio imati osobu od povjerenja, obrazovanu u isusovačkom duhu, sposobnu spriječiti protestantizam koji se stao širiti Istrom, tako je Zari iznimnim dopuštenjem pape 1601. dodijeljena biskupska čast.

Zara je i kao biskup ostao uvelike zainteresiran za znanost; u svojoj rezidenciji posjedovao je opsežnu knjižnicu iz koje crpi podatke za svoju *Anatomiju*. U ovom

⁷⁴ ... quam si intellexero tibi gratam esse, ad aliam quoque admirabilem Rerum Divinarum Anatomiam sub tuis etiam auspiciis evulgandam lubentius me accingam; *Anatomia...*, str. 28; usp. ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 188.

⁷⁵ BLUM, »Theoriensynkretismus bei Antonius...«, str. 29.

⁷⁶ *HIC IACET ANTONIVS ZARA AQVILEIENSIS EPISCOPVS PETINENSIS ET INVICTISSIMI CAESARIS FERDINANDI II GERMANIAE HUNGARIAE ET BOHEMIAE REGIS CONSILIARIUS ET DOMINUS GOLOGORIZZAE OBIIT ANNO DOMINI MDCXXI DIE XXX DECEMBRIS*. Citirano prema: ZILLOTTO, »La vita e l'opera di Antonio Zara...«, str. 191.

enciklopedijskom djelu opisuje zasebne znanosti te ih, takoreći, u pregledu prikazuje kao sastavnice univerzalne znanosti.

SUMMARY

Biography of Antonio Zara (1574 – 1621)

The University Library of Graz holds one of the rare examples of Antonio Zara's work *Anatomia ingeniorum et scientiarum* published in Venice in 1615 while he was the Bishop of Pićan (Lat. *Petina*, Ger. *Piben* or *Biben*, Ital. *Pedena*) in Istria. This encyclopaedia presents an overview of all the sciences and for its compilation the author used numerous authors as his sources, primarily philosophers and writers of Antiquity. The work was dedicated to the then Archduke Ferdinand, who would later become Emperor Ferdinand II. Zara's encyclopaedia is an important record of scientific thinking of the time since the author did not just summarize and outline all scientific fields of his time, but also gave an impetus to the thinking of 17th-century Austria thus opening the door to modern natural sciences.

Antonio Zara was born in Aquileia in 1574 and died in Pićan in 1621. He was the first of six sons of Orfeo Zara and Maria Barozzi. In the prologue to his work he proudly presents his genealogy underlying his close relationship with the House of Habsburg and also the friendship between the members of the two families. Zara studied with the future Emperor Ferdinand at the Jesuit College in Graz, where they established their deep friendship. Even though his intentions were not to pursue a priestly career, he was appointed bishop at the age of twenty-six. Namely, Ferdinand needed a trustworthy person educated in the Jesuit spirit and who was capable of impeding Protestantism, which had already started to spread in Istria, to fill the vacant seat of Pićan. Zara was thus bestowed bishop's honour in 1601 by special license from the Pope.

Zara was greatly interested in science even after he had become Bishop. In his residence he possessed a rich library from which he extracted data for his *Anatomia*. In this encyclopaedia he described particular sciences and in the overview presented them as being very close to elements of a universal science.

RIASSUNTO

Biografia di Antonio Zara (1574 – 1621)

Nella biblioteca universitaria di Graz è conservato uno dei rari esemplari dell'opera di Antonio Zara *Anatomia ingeniorum et scientiarum* che è stata pubblicata a Venezia nel 1615, nel periodo in cui Zara era vescovo di Pedena (lat. *Petina*, ted. *Piben* o *Biben*, ital. *Pedena*) in Istria. Quest'enciclopedia, che rappresenta una rassegna di tutte le scienze e per la quale, il suo redattore, ha usato, come fonti, numerosi autori, soprattutto filosofi e scrittori dell'antichità, fu dedicata all'arciduca, Ferdinando, che successivamente divenne l'imperatore Ferdinando II. L'enciclopedia di Zara è una testimonianza importante delle riflessioni scientifiche dell'epoca, dato che l'autore non ha solo fatto un riassunto

e una rassegna di tutti i campi scientifici dell'epoca, ma ha agito in modo stimolante sulle riflessioni dell'Austria del XVII secolo ed ha aperto le porte alle moderne scienze naturali.

Antonio Zara nacque nel 1574 ad Aquileia e morì nel 1621 a Pedena. Fu il primo dei sei figli di Orfeo Zara e Maria Barozzi. Nel capitolo introduttivo della sua opera fornisce con orgoglio i dati riguardanti la sua famiglia in cui non presenta solo lo stretto legame della sua famiglia con quella degli Asburgo, ma anche il rapporto di amicizia esistente tra i membri di queste famiglie.

Zara studiò insieme al futuro imperatore Ferdinando presso il collegio dei gesuiti di Graz, dove nacque la loro grande amicizia. Anche se non aveva l'intenzione di intraprendere il percorso di un sacerdote, all'età di ventisei anni fu proclamato vescovo. Siccome Ferdinando voleva avere nel posto vacante a Pedena una persona affidabile, educata nello spirito gesuita e capace di impedire il protestantesimo che aveva cominciato ad espandersi in Istria, con il permesso eccezionale del Papa, nel 1601, a Zara fu assegnato l'onore del vescovo.

Zara anche come vescovo rimase fortemente interessato alla scienza; nella propria residenza possedeva un'ampia biblioteca dalla quale prendeva dati per la sua *Anatomia*. Nella sua opera enciclopedica descrive le singole scienze e le presenta come parti integranti di una scienza universale.